

Inleiding

In 2007 werd ik voor het eerst grootmoeder, toen mijn kleindochter Emma Fijtje geboren werd. Het oma-zijn gaf mij meteen een verrassend en onbekend gevoel van geluk: het leven werd rijker, waardevoller. Er gebeurde echter ook nog iets anders: opnieuw werd mijn belangstelling gewekt voor het fenomeen grootouders. In mijn werk als pedagoog had ik altijd te maken gehad met gezinnen. En hoe zo'n gezin ook was samengesteld: grootouders hoorden er – in meer of mindere mate – altijd bij. Hun rol binnen het gezin had mij telkens weer gefascineerd, en met de komst van Emma Fijtje was die interesse alleen nog maar groter geworden.

Ik bleek daarin niet alleen: in de pers kreeg het onderwerp ook steeds vaker aandacht. 'Grootouders hebben een heel andere positie in de maatschappij en in het familieleven dan vroeger', was stevast de conclusie. Ik vroeg mij herhaaldelijk af of er echt zoveel verschillen waren tussen de grootouders van de jaren vijftig en de opa's en oma's van nu. Wat was er dan veranderd? En waardoor kwam dat, welke factoren speelden een rol? Was er nog iets hetzelfde gebleven, en zo ja, hoe kwam dát dan? Ik wilde heel graag antwoord op deze vragen, en het idee voor *Grootouders* werd geboren.

In dit boek vertellen grootouders over hun eigen grootouders, hun ouders en hoe zij hun eigen grootouderschap invullen en ervaren. Hun verhalen illustreren de overeenkomsten en veranderingen in de relaties tussen grootouders en kleinkinderen, en laten zien op welke manier de huidige, invloedrijke positie van opa's en oma's in het moderne gezin vorm kreeg.

Enige mate van generalisatie is daarbij onvermijdelijk. Het geïdealiseerde beeld van opa's en oma's – oude, wijze mensen, die geduldig en liefdevol omgaan met de kinderen van hun kinderen – blijkt in de praktijk in veel gevallen niet op te gaan of ten minste te moeten worden genuanceerd.

Welke ontwikkelingen zijn er aan te wijzen in grofweg de laatste honderd jaar? Welke rol speelden grootouders aan het begin van de twintigste eeuw? Heeft de vrouwenemancipatie bijgedragen aan een verschuiving van de rol van grootouders? Was de emancipatie van de man een factor bij die veranderingen? Ooit was het ondenkbaar dat een opa achter de kinderwagen liep; zijn zoon verreed het doorgaans, en nam in elk geval een nonchalante houding aan: één hand aan de wagen, één in zijn zak. Vaders van nu generen zich daarentegen niet, en worden erom gewaardeerd.

Als grootouders in de buurt wonen en de verhoudingen goed zijn, kunnen zij veel betekenen voor een jong gezin: ze helpen de ouders een handje, en kleinkinderen kunnen zich koesteren in hun liefde en aandacht. Grootouders worden steeds ouder, en kunnen hun kleinkinderen dus vertellen over hoe hun papa of mama als kind was. Vooral verhalen waarin sprake is van ongehoorzaamheid, streken en straf horen kinderen graag: papa en mama waren dus niet zo braaf en netjes als ze nu van hun eigen kinderen verlangen. Grootouders kunnen voor meer geborgenheid in gezinnen zorgen en steun bieden als hun kinderen zelf ouders worden.

Aan de hand van acht algemene thema's wordt in dit boek de ontwikkeling van de rol van grootouders in al haar veelvormigheid zichtbaar gemaakt. De verhalen van de geïnterviewden geven een inkijkje in het leven van grootouders vanaf het begin van de twintigste eeuw tot heden. Daaruit rijst een veelkleurig beeld op: de ene opa keek niet om naar zijn kleinkinderen, de andere nam ze mee naar zee of musea. Oma kon vitten op de gebrekkige tafelmanieren

van haar kleinkinderen, maar die andere oma, de favoriet, had alle tijd om te knutselen, naar de markt te gaan en aandachtig naar haar kleinkinderen te luisteren. Sommige kleinkinderen werden voorgetrokken, andere juist genegeerd of afgewezen.

Dat grootouders bijdragen aan de zorg voor de gezinnen van hun kinderen en kleinkinderen werd en wordt in veel gevallen als vanzelfsprekend ervaren, maar er kleven ook bezwaren aan: opa's en oma's die te veel zorgtaken overnemen, kunnen overvraagd worden, wat zelfs kan leiden tot een burn-out. Achter het geïdealiseerde idee dat vitale grootouders hun werkende kinderen met veel enthousiasme en toewijding bijstaan, en met plezier een deel van de zorg voor de kleinkinderen op zich nemen, ligt een meer grimmige realiteit. Oma voelt zich bijvoorbeeld gedwongen om op te passen. Ze durft niet te weigeren, omdat ze vreest voor ruzie. Opa is helemaal niet zo gecharmeerd van de oppasdagen waarop hij niet in alle rust zijn krant kan lezen.

De opa's en oma's die zich ongegeneerd toegang verschaffen tot het kerngezin en er hun stempel op drukken, zijn evenmin een voorbeeld van wat we ons het liefst voorstellen bij koekjes bakkende oma's en knutselende opa's. Er is veel meer gaande tussen de generaties dan belangeloze inzet en onvoorwaardelijke liefde. Financiële aspecten spelen namelijk ook een grote rol: als grootouders op kleinkinderen passen, kunnen beide ouders werken. Financieel bijspringen stelt hun kinderen soms in staat om een huis te kopen. Dat kan voor iedereen letterlijk en figuurlijk een verrijking zijn, maar evenzeer kwaad bloed zetten: 'Wij passen op, en zo sparen zij geld voor de kinderopvang uit en kunnen ze drie keer per jaar met vakantie.' Welvarende grootouders kunnen kleinkinderen helpen bij hun ontwikkeling, door bijvoorbeeld opleidingen, muzieklessen of sporten te betalen. Heerlijk voor iedereen, als iederéén het heerlijk vindt.

Ooit waren grootouders 'oud', maar de oma's en opa's van de

babyboomgeneratie zijn fitter en gezonder dan ooit. Zestig is het nieuwe veertig en zeventig het nieuwe vijftig; de grootouders in dit tijdsgewricht zijn doorgaans vitaal en doen meer dan vroeger hun best om de moderne tijd bij te houden. Ze zorgen dat ze computervaardigheden opdoen, houden de actualiteit bij en streven er vaak naar om zo lang mogelijk actief te blijven deelnemen aan de samenleving. Dat klinkt prijzenswaardig – en dat is het ook –, maar het kan wel tot gevolg hebben dat opa en oma helemaal niet zoveel tijd en zin hebben om opnieuw luiers te verschonen, driftbuien het hoofd te bieden of heen en weer te rijden naar sportclubs of verjaardagsfeestjes.

Ons beeld van de *extended family* werd eeuwen geleden al in praktijk gebracht, maar dan om veel pragmatischer redenen: als groep, als clan, wisten de leden zich beschermd. In geval van conflict kon een groep zich verdedigen, bij geldnood kon een rijke groepsgenoot bijspringen, bezit bleef binnen de clan en huwelijken werden gearrangeerd, zodat erfenissen bij voorbaat veilig werden gesteld.

Binnen de familie zoals wij die nu kennen, zijn drang en dwang in de meeste gevallen veel minder, maar het principe van ‘wij tegen de rest’ is nog steeds van kracht. De mensen die zo vriendelijk waren om zich voor dit boek te laten interviewen, dragen voorbeelden aan van al deze verschillende mooie ervaringen en wrange herinneringen.

Tijdens het schrijven van dit boek moest ik vaak aan de opa en oma denken die ik zelf heb gekend: mijn opa van vaderskant, die stierf toen ik negen jaar was, en mijn oma Schiet, die in 1964 is gestorven. Ik was toen zestien. De ouders van mijn moeder heb ik nooit persoonlijk gekend, maar ik heb me wel een beeld van hen kunnen vormen uit de verhalen die over hen verteld werden. Zo was mijn opa kleermaker aan het hof en mijn grootmoeder, voor ze trouwde, gouvernante in Zwitserland, waardoor ze vloeiend Frans had leren

spreken. Grootmoeder stierf op veertigjarige leeftijd aan tbc; ze liet zeven kinderen achter. Grootvader stierf aan een longontsteking – antibiotica bestonden nog niet ten tijde van de Tweede Wereldoorlog.

Mijn grootouders van vaderskant werden geboren aan het eind van de negentiende eeuw en stierven in de jaren vijftig en zestig. Oma was een bescheiden en lieve vrouw, en door haar nu te beschrijven zie ik haar weer echt voor me en realiseer ik me opnieuw hoe dierbaar mijn opa en oma me waren.

Zouden ze zich ooit gerealiseerd hebben dat ze tijdgenoten waren van de Tachtigers en van grote schilders als Cézanne en Toorop? Van Gogh stierf een paar jaar voor hun geboorte, maar kreeg pas erkenning na zijn dood.

Nu grootouders veel meer contact hebben met hun kleinkinderen, én hen ook vaker op voet van gelijkwaardigheid behandelen, is de kans groter dat nieuwe generaties via hun opa's en oma's inzicht krijgen in een verleden dat veel meer contouren krijgt dan wanneer ze het in geschiedenisboeken beschreven zien. Er waren en zijn nu mensen die hun eigen ervaringen kunnen vertellen over de beide wereldoorlogen, de armoede, de wederopbouw, en natuurlijk politieke, culturele en sociale aardverschuivingen.

Oma Schiet (1897-1964)

Ze heette Francisca en werd meestal Cis genoemd door de volwassenen, maar zeker niet door ons, haar kleinkinderen, en evenmin door haar zonen, die haar altijd met moeder aanspraken. Dat mijn oma ook een echte naam had, vond ik nog merkwaardiger dan het feit dat mijn ouders ook namen hadden. Voor een klein kind is oma 'oma' en mama 'mama'; mijn ervaring is dat dat ook nooit verandert.

Deze oma was een echte, karakteristieke Amsterdamse. Ze werd

geboren in de Jordaan, aan de Elandsgracht, en heeft daar haar leven lang gewoond. Ze had drie zussen en een broer, en de vier meisjes bleven tot hun dood wonen in het huis waar ze geboren waren.

Mijn oma was de enige die trouwde, maar dat had geen verhuizing tot gevolg. De zussen bleven op de derde etage wonen en Cis woonde met haar man Adriaan op de tweede verdieping. Ze trouwde toen ze negentien was en stopte toen met haar werk als hoedenmaakster, want getrouwde vrouwen werkten niet.

Eén ding moest ze afleren: het platte Amsterdams dat ze sprak. Haar man Adriaan kwam uit een vrij welgestelde familie en runde met zijn broers een limonadefabriek op de Elandsgracht, die van hun vader was geweest. Wanneer er klanten belden, was zo'n plat accent onwenselijk, dus leerde zij hoe ze hen te woord moest staan: 'U spreekt met mevrouw Schiet, waarmee kan ik u van dienst zijn?' Als er familie belde, klonk het even vanzelfsprekend: 'Haj Marrig, hoe gaot het nu met je, meissie? Natuurlijk vind ik het heerlijk as je effe een bakkie komt doen!'

Een bezoek aan oma was iets bijzonders, want je kwam echt niet alleen bij háár op bezoek. De drie tantes van driehoog kwamen al snel naar beneden om ons kleinkinderen op een schandelijke manier te verwennen. We werden geknuffeld, bekeken en bejubeld, en kregen van de tantes alle lekkers dat voorhanden was. In de jaren vijftig was dat echt een uitzondering. Dingen als trekdop, kaneelkussentjes en zoethoutstokjes waren echte traktaties.

Mijn opa had in zekere zin vier vrouwen. Dat klinkt luxe, maar in zijn geval waren het vier vrouwen die zijn leven bestierden, en introvert als hij was, was hij niet bij machte om tegen hen in te gaan.

De tantes, Anna, Riek en Jo, waren bepaald fors uitgevallen en droegen alle drie ongeveer dezelfde zelfgemaakte bloemetjesjurken;

Oma Schiet met haar oudste kleindochter Elly.

de kapper droeg zorg voor hun keurige permanentjes met een blauw waas over hun grijze krullen. Op de niet al te ruime etage waren zij zéér aanwezig. Opa had niets te vertellen en oma zelf eigenlijk ook niet; de drie ongetrouwde zussen waren de baas. Als oma een keer bij ons kwam logeren, werd ze altijd vergezeld van een tante – steevast met haar eigen hoofdkussens, want anders kon ze niet slapen.

De tantes waren coupeuses en hoedenmaaksters, terwijl oma veel plezier beleefde aan kleedjes knopen. Oom Henk, de jongere broer van mijn vader, deed veel aan figuurzagen en mijn opa maakte muziek; hij zong en speelde piano.

Zo kwam het dat overal bij ons in huis gefiguurzaagde kapstokjes voor bijvoorbeeld pannenlappen of theedoeken en lampjes hingen, en oma's knoopwerk ruim voorhanden was. De zussen van oma breiden kleding voor ons van kriebelwol. Ons deden ze er geen plezier mee, maar onze ouders wel in de arme jaren vijftig. Ze konden ook kleding naaien op de ouderwetse zwarte trapnaaimachine, versierd met bloemen en een koperkleurig plaatje met de merknaam Vestia – de naam van de godin van de huiselijkheid. Op die machine werden de jurken voor mijn zusje en mij gestikt, altijd exacte kopieën, versierd met smokwerk. Omdat ik de jongste was, droeg ik altijd een jaar of twee dezelfde jurk: eerst mijn eigen jurkje en dan dat van mijn oudere zusje. Met name een roze jurk die ik kreeg toen ik een jaar of negen was, staat me nog helder voor de geest, want ik hield als meisje echt niet van die kleur. Bovendien had ik lichtblond haar en een lichte huid, in tegenstelling tot mijn donkerharige en blozende zus, dus roze flatteerde me absoluut niet.

Op zondag gingen we meestal na kerktijd bij opa en oma langs, of kwam het hele stel bij ons avondeten. Dat 'hoorde zo', tot wanhoop van mijn moeder, die het bezoek graag had overgeslagen, omdat zondag de enige dag was waarop mijn vader niet werkte en we als gezin samen iets konden ondernemen.

Als we bij oma aanbelden, keek ze op tweehoog in haar spionnetje om te zien wie er voor de deur stonden. We werden altijd honderd procent enthousiast verwelkomd.

Mijn herinnering aan dat huis wordt vooral gekenmerkt door de geur die in het trappenhuis hing. Er stond altijd iets op het oliestelletje te pruttelen, vaak suddervlees. Als er feest was, kregen wij kinderen een advocaatje met slagroom in een piepklein glaasje. Kinderen geen alcohol? Daar dachten ze in die tijd anders over. Oma had ook chocoladeflikken en het trommeltje kwam stevast tevorschijn, maar we mochten er maar één. Vervelend, want door een koekje of flik kreeg je altijd zin in meer. Door de limonadefabriek

*We mochten bij oma op zaterdagavond in
de kleine keuken om de beurt in een grote
zinken teil in bad, die met ketels
warm water werd gevuld.
Spannender dan in een echt bad.*

van opa kregen wij op feesten al snel ons eerste echte eigen flesje 'sinas van Jel'. Voor die tijd hadden ze sifons met onze familienaam erop van de limonadefabriek, waarmee je spuitwater kon maken, dat diende om allerlei soorten drankjes te maken.

Bij oma en opa thuis had ik een vaste taak. Haar zelfgemaakte kleden waren voorzien van franje. Daarvoor had oma een speciaal harkje om de franje, die door het geloop van het bezoek in de war raakte, weer netjes uit te kammen. Ik vond dat een heerlijke bezigheid, want met al die mensen over de vloer raakte de franje steeds weer in de war en kon ik op de grond lekker bezig blijven en me wat onttrekken aan het gekakel van al die grote vrouwen, terwijl ik toch alles kon volgen.

Logeren bij de tantes

Als mijn zusje en ik met mijn oma boodschappen gingen doen en met haar en natuurlijk een of meer zussen gingen wandelen langs de Prinsengracht om de hoek van hun huis, kregen ze altijd last van een soort watervrees. Ze werden als het ware naar de gracht toe gezogen, waarna ze elkaar bij de waterkant weg moesten trekken. Een merkwaardig schouwspel, waar wij als kinderen om moesten lachen.

Toen mijn moeder na een zware operatie in het ziekenhuis lag, logeerden wij kinderen een paar weken bij opa en oma en de tantes, waar we verdeeld werden over de twee huishoudens. We mochten bij oma op zaterdagavond in de kleine keuken om de beurt in een grote zinken teil in bad, die met ketels warm water werd gevuld. Spannender dan in een echt bad.

Een keer werd ik 's nachts wakker en zag slaperig vanuit mijn ooghoeken een eng beest in de tussenkamer waar ik lag te slapen; ik zette het op een gillen. Een tante met krulspelden en een nachthemd tot op de grond kwam aanzetten en begreep mijn angst eerst niet, tot ze zag wat mijn paniek had veroorzaakt: een kastdeur was

een beetje opengegaan en daar hing haar vosje waarmee ze 's zondags naar de kerk ging. Ze schaterde het uit.

Opa en oma gingen samen op vakantie, al net na de oorlog, wat veel mensen zich nog niet konden permitteren. Ze hadden een Solex-tandem, waarmee ze in een paar dagen naar België reden, waarbij ze onderweg in hotels overnachtten.

Vastigheid en zekerheid

Mijn oma's leven stond volledig in het teken van vastigheid. Ze woonde haar hele leven in het huis waar ze geboren was, samen met haar drie zussen, een verdieping hoger. Ze was voor alles bang en heel onzeker. Maaltijden en kleding waren altijd hetzelfde en nooit sprong ze op een of andere manier uit de band. Ze zorgde voor haar gezin zoals vrouwen in haar tijd dat meestal deden: ze stelden zich ondergeschikt op aan het leven en de wensen van hun man.

Overlijden

Onze oma speelde niet echt met ons. Als wij er waren, was ze altijd druk bezig om het huishouden te doen en ons te voorzien van lekkere hapjes. Mijn grootouders gingen wel mee op dagjes uit naar bos of strand, waar ze heel voorzichtig op blote voeten pootjebaadden. Zwemmen deden ze niet, en waarschijnlijk konden ze dat ook helemaal niet.

Mijn fijne ervaringen in dat prettige huis in de Amsterdamse Jordaan werden al snel overschaduwd door de dood van opa, die altijd zo lief voor ons was en zo stilletjes tussen al die vrouwen zijn sigaar rookte en zijn jenevertje dronk.

Oma bleef natuurlijk niet helemaal alleen achter: haar drie zussen woonden immers boven haar. Ze maakten gebruik van een bijzondere vorm van intercom: met een stok stootte oma tegen het plafond, en de zussen op de vloer, als ze contact zochten. Dan renden een of meer zussen naar beneden of rende oma naar boven.

*Opa Schiet in zijn
kantoor van de
limonadefabriek.*

Mijn vader steunde zijn moeder na opa's dood in financieel opzicht, zoals hij ook zijn vader een betaalde taak in zijn fotostudio had gegeven toen de fabriek was verkocht. Hij deed dat niet alleen om hem geld te laten verdienen, maar ook om hem bezig te houden, omdat opa niet graag een hele dag thuis doorbracht. Dat werk bleef hij doen, tot hij ernstig ziek werd.

Na de dood van opa werd oma door mijn vader elke woensdagmiddag, als wij vrij waren van school, met de auto naar ons huis gereden, waar ze de hele middag verstelwerk deed. Ze moest een taak krijgen, want anders voelde ze zich niet op haar gemak. Na het eten bracht mijn vader haar weer veilig thuis.

Oma moest aan het eind van haar leven nog meemaken dat er volkomen onverwacht een zus overleed. Letterlijk en figuurlijk was dat een klap, want haar zus was achterover op haar bed gevallen en bleek ineens dood te zijn. Daarmee was mijn grootmoeders ellende nog niet voorbij, want ze werd zelf heel ziek, en terwijl ze al ernstig verzwakt was, moest ze ook nog eens het droeve bericht incasseren dat haar zoon – mijn vader – was verongelukt. Drie maanden na zijn dood stierf zij ook. Mijn opa stierf toen hij begin zestig was en mijn oma was nog geen zeventig.

Mijn oma betekende veel voor mij, omdat ze zo bescheiden was; ze stelde geen eisen, maar was er gewoon. Ze was gewoon oma, en oma hield van je. Dat gaf mij altijd een rustig en veilig gevoel, en toen ze stierf, zo snel na de dood van mijn vader, was dat voor mij echt een groot verlies. Haar drie zussen konden dat gemis niet verzachten. Oma was onvervangbaar.

Een kennismaking met de geïnterviewde grootouders

De verhalen van de grootouders die voor dit boek zijn geïnterviewd, geven inzicht in de ontwikkelingen op verschillende gebieden, die voor dit boek in acht thema's zijn onderverdeeld. Om hen enigszins te leren kennen, worden ze hieronder voorgesteld – uiteraard onder pseudoniem om hun privacy te beschermen.

De nog niet geboren (klein)kinderen die de grootouders noemen, zullen bij het verschijnen van dit boek waarschijnlijk al geboren zijn.